

УДК 929 : 069 (477.52) «192» Макаренко

ВИВЧЕННЯ МУЗЕЙНИХ КОЛЕКЦІЙ ЯК МЕТОД ВІДНОВЛЕННЯ НАУКОВОЇ БІОГРАФІЇ (МИКОЛА МАКАРЕНКО)

Наталія Німенко

Сумський державний університет
Україна, 40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2
e-mail: nimenko.na@ukr.net

Протягом останніх років серед пріоритетних напрямів наукових досліджень особливе місце посідають розробки біографічного характеру. Це обумовлено необхідністю заповнити «білі плями» історії та культури України у портретах її видатних діячів; глибше та різнобічно проаналізувати суспільно-політичні явища минулих часів. Залучення широкого кола джерел, використання різних методів дослідження дозволяють реконструювати як окремі епізоди, періоди з життя непересічної особистості, так і на цьому підґрунті відтворити певні історичні події.

Проте, в окремих випадках вивчення певних аспектів історії країни, регіону та навіть установи, дозволяє деталізувати або навіть відтворити деякі маловідомі фрагменти наукової біографії того чи іншого дослідника.

Серед видатних діячів науки та культури України першої половини ХХ ст. особливе місце належить вченому-енциклопедисту Миколі Омеляновичу Макаренку (1877-1938). За життя його ім'я було широко відоме серед археологів, музеє- та мистецтвознавців, пам'яткоохоронців і художників не лише в Україні, а й далеко за її межами. Це й не дивно, адже усе своє коротке, проте яскраве життя він присвятив дослідженню матеріальної та духовної спадщини різних епох – від кам'яної доби до пізнього середньовіччя. У коло його наукових інтересів потрапили археологічні й архітектурні пам'ятки, живописні полотна, стародруки, вироби малих форм зі скла, металу, каменю. Окрім цього, вчений займав активну громадянську позицію, брав участь у роботі багатьох наукових установ, комісій, комітетів і товариств, пропагував українські традиції та культуру, захищав від руйнування та забуття надбань минулих поколінь.

Проте, активна позиція М.О. Макаренка не завжди співпадала із державною ідеологією. А вже у 20-х роках ХХ ст., у період становлення наукових інституцій, не було відповідної законодавчої бази та фінансування щодо дослідження й охорони пам'яток старовини; згодом

прийняті нормативні акти не завжди втілювалися у життя або мали зворотну реакцію; наприкінці 1920-х – у 30-х роках репресії поставили науковців у дуже чіткі межі, вихід за які неминуче призводив до покарання. Та М.О. Макаренко не змирився. Розплатою стали судові переслідування, арешті, заслання і вешткі-решт – страта.

На довгі десятиліття ім'я вченого, як і його наукова спадщина, зникли з поля зору дослідників. Архів був розпорошений і частково знищений, обмежений тираж публікацій вилучений або розійшовся приватними колекціями.

Тож спроби відтворити біографію М.О. Макаренка, досягнути результати його праці були зроблені лише після часткової реабілітації. У 1970-х роках вийшли статті І.Г. Шовкопляса [23], Д.С. Цвейбель [22], присвячені археологічним дослідженням вченого. Наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. з'явилася низка публікацій, в яких розглядалися різні аспекти діяльності М.О. Макаренка. Зокрема, внесок вченого у дослідження археологічних пам'яток розглядав В.Б. Звагельський [6], роботам щодо обстеження архітектурних об'єктів присвячені статті В.Г. Пуцко [19], роль у створенні музейних установ вивчали І. Ходак [21], К.І. Слівіна [20] й ін.

Наша мета – на основі колекцій і матеріалів, що зберігаються у музейних фондах, відновити окремі епізоди наукової біографії М.О. Макаренка. Перш за все, це окремі речі з археологічної та мистецької колекцій Роменського краєзнавчого музею, документи з фонду – листи, заяви, щоденники тощо.

М.О. Макаренко народився 4 лютого 1877 р. у с. Москалівка Роменського повіту Полтавської губернії (нині – Роменський р-н Сумської обл.), де провів дитячі та юнацькі роки. На жаль, цей період життя майбутнього вченого залишається маловідомим. Натомість, наступний етап у житті дослідника можна досить чітко простежити за його публікаціями, звітами, листуванням тощо. Микола Омелянович Макаренко у Санкт-Петербурзі отримав ґрунтов-

ну освіти – закінчив Центральне училище технічного малювання імені барона А. Штиглиця й Археологічний інститут. Проте, у ці роки М.О. Макаренку довелося вирішувати низку питань матеріального характеру. Саме навчання стало можливим завдяки допомозі роменського поміщика Г.С. Вашкевича, який перебував на державній службі у Санкт-Петербурзі, а під час відпустки повертався на батьківщину, товаришував з батьком М.О. Макаренка, у різний спосіб підтримував цю родину. Можливо, прогулянки хутором Вашкевича та його околицями стали чи не першим поштовхом до вивчення матеріальної культури Роменщини. Адже ці землі, як з'ясував згодом М.О. Макаренко, являли собою численні групи городищ і курганів та були буквально вкриті фрагментами керамічного посуду.

Однак, цих коштів не вистачало. У фондах Роменського краєзнавчого музею виявлено документи, які засвідчують важке матеріальне становище М.О. Макаренка й інші джерела фінансування. У 1898 р. студент змушений був звернутися до Роменської повітової управи з вдячністю та проханням збільшити субсидію на навчання хоча б на 20 руб. «ввиду того, что субсидий в 180 р., при самой бедной жизни, ...не хватает» [18, с. 152-153]. На підтвердження успішності учня 4 «фігурного» класу Рисувальної школи Імператорського товариства заохочення мистецтв на бланку закладу було надіслано Свідоцтво, в якому зазначалося, що Микола Макаренко «оказывает в рисовании большие успехи и прилежание» [18, с. 154]. Тож виявляється, що Роменська повітова управа виділяла М.О. Макаренку щорічну стипендію-субсидію на навчання у розмірі 180 руб., проте цих коштів було замало. На жаль, у фондах Роменського музею нам не вдалося знайти документи, які б поставили крапку у цьому листуванні. Незважаючи на усі труднощі, М.О. Макаренко успішно закінчив навчання, згодом на запрошення М.К. Реріха розпочав викладацьку діяльність в Училищі.

Надзвичайно активним для молодого дослідника виявився період навчання в Археологічному інституті. На цей час він вже чітко розумів чим хоче займатися. Навчання у провідних фахівців своєї справи (серед них особливе місце у становленні майбутнього дослідника посів О.А. Спіцин – йому М.О. Макаренко присвятив свою найвідомішу монографію «Маріупольський могильник»), активна співпраця, а подекуди – й дружба з братами Реріхами, М.І. Ростовцевим, М.Т. Біляшівським, Д.Я. Самоквасовим, Д.І. Багалієм та іншими відомими

вченими сформували коло наукових інтересів М.О. Макаренка. Ще у студентські роки з-під пера молодого дослідника вийшли перші публікації, зокрема «Художественно-промышленная керамическая школа имени Н.В. Гоголя в г. Миргороде, Полтавской губернии» [10], «На родине последнего гетмана запорожского П.И. Калнышевского» [11]. На особливу увагу заслуговує той факт, що статті були присвячені історії України. Це ще раз підтверджує, що цікавість до історії рідного краю, перші спроби вивчити пам'ятки минулого слід відносити саме до юнацьких років М.О. Макаренка.

У Санкт-Петербурзі М.О. Макаренко активно долучився до наукового життя. Він став співробітником Археологічної комісії, дійсним членом Російського Археологічного товариства, членом багатьох наукових комісій і товариств, зокрема – Товариства імені Т.Г. Шевченка (С.-Петербург), Полтавської вченої архівної комісії й ін. У цей період вчений досліджував пам'ятки археології та мистецтва у різних регіонах Російської імперії. Про це свідчать наукові публікації, звіти на сторінках наукових видань, приватні листи до друзів-колег, що інколи носили суто науковий характер. Фактично, за цими джерелами можна простежити основні напрями роботи вченого, коло його інтересів, спроби сформувати власні методи досліджень об'єктів старовини, перші власні припущення-висновки щодо виявлених пам'яток.

Археологічні й мистецтвознавчі дослідження у різних куточках Російської імперії, публікації у провідних журналах, робота в Ермітажі та навчальних закладах, участь у підготовці та проведенні різноманітних виставок, наукових і громадських організаціях тощо зробили ім'я М.О. Макаренка широко відомим не лише у країні, а й далеко за її межами. Проте, революційні події 1917 р., зміна політичних і наукових векторів у Росії, а також спроби створити незалежну Україну спонукали вченого повернутися на батьківщину. Саме з нею він пов'язував свою подальшу долю.

Зародження нових наукових інституцій, формування пріоритетних напрямів розвитку суспільства, сподівання на краще для своєї країни дали поштовх розвитку, у тому числі, й державних і місцевих пам'яткоохоронних осередків. Особливе місце серед них посіли музеї. М.О. Макаренко брав безпосередню участь у створенні Музею мистецтв імені Б. і В. Ханенків, активно сприяв розвитку Сумського, Прилуцького, Маріупольського й інших музеїв: залучав співробітників до проведення

археологічних, архітектурних і мистецьких досліджень; передавав у фонди цінні знахідки; надавав допомогу у класифікації експонатів; створював експозиції тощо.

Найбільше уваги вченого дісталось Роменському окружному музею, створеному за його безпосередньої участі. Фактично, весь процес формування різних колекцій музею, напрямів його роботи можна простежити за окремими, інколи уривчастими або фрагментарними матеріалами, що зберігаються у фондах та архівах сучасного музею. І, навпаки, за цими матеріалами можна простежити окремі епізоди наукової біографії М.О.Макаренка. Відомо, що протягом кожного року вчений проводив низку досліджень у різних регіонах країни. Проте, досить важко визначити повний обсяг його робіт. Ситуацію ускладнював той факт, що Всеукраїнський археологічний комітет, під керівництвом якого проводилися усі дослідження, видавав відкриті листи на право проведення розкопок одному досліднику одночасно на кілька об'єктів. Це пояснювалося недостатнім фінансуванням з боку держави та необхідністю залучення коштів з місцевих бюджетів або від спонсорів. І передбачити, де це спрацює, було неможливо. Тож матеріали, які зберігаються у фондах місцевих музеїв і архівів, є важливим джерелом для встановлення реальних подій.

Для нашого дослідження найбільш важливими за інформативним обсягом є Щоденники роботи Роменського окружного музею за різні роки. Саме в них календарно занотовувалися усі події, пов'язані з роботою музею. Не менш важливим є листування з пам'яткоохоронними інституціями, а також листи М.О.Макаренка й інших учасників подій, окремі згадки-начерки, що стають зрозумілими у порівнянні з іншими документами й ін.

Роменський музей був створений у 1920 р. під керівництвом М.М.Семенчика. У квітні 1920 р. загальними зборами членів Роменського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва за участі М.О.Макаренка було прийнято статут Роменського народного музею мистецтв, науки і промисловості, згідно з яким у складі музею створювалися етнографічний, художньо-історичний та археологічний відділи [3, арк. 11], а через кілька місяців таких відділів було п'ять: археологічний, природничо-науковий, мистецтва, промисловості, етнографічний, архітектури [4, арк. 1]. Почалася цілеспрямована робота з наповнення та формування фондів. На кінець 1921 р. за підтримки М.О.Макаренка більшість відділів налічували солідну кількість експонатів: «церковний від-

діл – 40; відділ мистецтв – 70; археологічний відділ – 120, не враховуючи 2 ящиків речей, знайдених при розкопках, які залишилися нерозібраними; відділ етнографії – 125; відділ природничо-науковий – 110; промисловий – 58» [4, арк. 23в.].

Влітку 1920 р. визначився один із пріоритетних напрямків роботи Роменського музею – археологічні дослідження. Під керівництвом М.О.Макаренка його співробітники разом із М.М.Семенчиком з лопатою й олівцем вивчали тонкощі археологічної науки, брали участь у дослідженнях, фіксації та музеєфікації виявлених пам'яток, занотовували та замальовували методи дослідження, виявлені городища, кургани та могильники. Починаючи з 1920 р. вони неодноразово обстежували городище Ведмеже, про що свідчать численні записи у «Щоденниках роботи Роменського музею», малюнки та фото, зокрема: «в августе 1920 год. были произведены археологические раскопки в с. Медвежьем под руководством проф. М.Е. Макаренко. Раскопаны 6 славянских курганов, один киммерийский курган. Были сделаны 2 разреза валов славянского городища. Предметы, найденные при раскопках, помещены в Музей»; «...проведені влітку ц. року [1924] розкопки Роменського городища під кер. проф. М.О.Макаренка» та ін. [2, арк. 55; 4, арк. 2]. У 1920 р. М.О.Макаренко провів унікальну музеєфікацію поховання, вирізавши його разом із землею та супроводжуючими речами і в неушкодженому вигляді dopravивши до музею. Цей експонат і нині є окрасою археологічної колекції [15, с. 65]. Фактично, це перший випадок вирізки поховання. Матеріали щодо розкопок Ведмежого з фонду Роменського музею є надзвичайно цінними, адже, незважаючи на унікальність знахідок і застосованих методів дослідження та музеєфікації, окремої публікації М.О.Макаренка так і не встиг зробити, звітів не залишив. Є лише записи у Щоденниках, малюнки вченого, зроблені раніше і передані до музею, та схеми.

Серед інших археологічних пам'яток Роменини особливе місце посідає городище Монастирища. Його дослідження М.О.Макаренко також проводив протягом багатьох років. Проте, результати роботи були викладені у звітах, доповідях і на сторінках розлогої монографії [13]. Тож, ми не будемо окремо зупинятися на цих роботах.

Отримавши певні знання під час роботи з М.О.Макаренком, у 1926-1928 рр. М.М.Семенчик разом з працівниками музею провели обстеження вже відомих археологічних пам'яток з

метою складання археологічної мапи Роменської округи. Для вирішення надзвичайно складних питань фінансування, обґрунтування необхідності проведення цих робіт запросили М.О.Макаренка [8, с. 181]. Результатом копіткої праці стало обстеження низки городищ і могильників: було складено детальні описи та плани пам'яток, визначено межі їхнього розташування тощо.

У середині 1920-х років з метою всебічного дослідження курганів і городищ за рекомендацією М.О.Макаренка при Роменському музеї була створена фотолабораторія. Тож фото, зроблені під час обстеження Посулля, стали ще одним доказом як наявності численних археологічних пам'яток на Роменщині, так і професійного підходу членів експедиції до вирішення надзвичайно складних питань вивчення, фіксації та збереження унікальних об'єктів минулщини [8; 9]. Таким чином, протягом 1920-1929 рр. співробітниками музею за підтримки та безпосередньої участі М.О.Макаренка вдалося розробити план та обстежити низку археологічних пам'яток як у Ромнах, так і в окрузі, скласти картотеку пам'яток з описами, кресленнями, планами та фотодокументами, створити археологічну колекцію з унікальних зразків життєдіяльності пращурів, закласти основи подальших досліджень у регіоні.

Серед пріоритетних напрямків роботи музею було і збирання колекції старовинного та сучасного живопису. І тут знадобилася всебічна підтримка М.О.Макаренка. Окрім наукової, методичної та практичної допомоги, він вважав своїм обов'язком поповнювати фонди установи й творами з власної мистецької колекції. Вчений постійно привозив, передавав і надсилав різноманітні речі, що згодом ставали експонатами музею. Це, переважно, твори живопису, порцеляна, речі декоративно-ужиткового мистецтва. Багато речей через його посередництво надходило від «ліквідаційних» комісій, безпосередньо авторів і власників. Яскравим підтвердженням цьому є записи у «Щоденниках роботи Роменського музею», заяви до «Роменського Народного Музею», приватні листи, з яких видно, яку роль відіграв вчений у створенні тематичних відділів і поповненні музею експонатами [1, с. 38-39; 7, с. 37-44]. Серед інших знаходимо примітки: «22.XII.1923. Перевезені до музею речі, подаровані Макаренком. 28.XII. Одержано в дарунок музею від т. Макаренка М.О.». А далі – довгий список із 43 експонатів і 44 книжок. Проти кожної позиції запис: «Дар Макаренка». Під тим же числом записи в інвентарній книзі «Живо-

пис»: «К. Брюлов. «Фігура старого в капелюсі». Ескіз. Подаровано музею кийвським скульптором Б. Козловським через професора-археолога Макаренка»; «Портрет дівчини». Подаровано музею через Макаренка»; «М. Козік. «Жіноча голівка». Етюд. Від Макаренка» [16, с. 118]. У заявах до «Роменського Народного Музею», надісланих на ім'я М.М.Семенчика, знаходимо записи: «...звертаюсь до музею з пропозицією. Прийняти від мене в подарунок Музею декілька десятків речей різного походження і призначення...»; «...Маю за честь повідомити Музей, що для повноти музейних збірок я бажаю передати до відділу малярських творів українських майстрів такі картини та етюди...» тощо [17, с. 196]. Епістолярна спадщина вченого також дозволяє визначити надзвичайно важливу роль М.О.Макаренка у створенні тематичних відділів і поповненні музею експонатами. Окрім цього, вчений заохочував своїх колег і друзів долучитися до цього процесу. Так до провінційного закладу надійшли твори з приватних колекцій як самого Миколи Омеляновича, так і О. Гейне, М. Гронця, Б. Козлова, М. Козика, твори братів Кричевських та інші з дарчими написами.

Наступним напрямком діяльності музейних працівників стало обстеження старовинних маєтків і вилучення речей, що становлять історичну або мистецьку цінність. Відомо, що свого часу М.О.Макаренко проводив мистецтвознавчі дослідження дерев'яної архітектури на Роменщині. Тож цю роботу продовжив і М.М.Семенчик, вивчаючи родові маєтки (Затиркевич-Карпинських, Скоропадських та ін.), а також культові споруди (Глинської Миколаївської, Хоружівської церков і т.д.) Ромен та округи. У 1923 р. до списку позамузейних пам'яток, що повинні знаходитися під охороною держави, було внесено 5 споруд, серед яких собор у Ромнах (1747 р.) та дерев'яна церква у с. Пустовійтівка (1773 р.) [2, арк. 10-13], у 1926 р. – близько 20, а також додаткові відомості про невеличкі церкви у сс. Ярмолинці, Москалівка, Коровинці, у 1927 р. – 356 монументальних, архітектурних, меморіальних та археологічних пам'яток.

Ще одним напрямком діяльності музейної установи стала популяризація історичної та мистецької спадщини регіону. М.О.Макаренко відводив музеям роль не лише пам'яткоохоронної, а й освітньої та виховної установи. Він звертав увагу на необхідність формування колекцій, які б мали «зразки таких продукцій, які в сучасний нам мент мають

місто в народному житті: керамічне, слесарне, різьблярське і т. ін., які з давніх часів мали своє велике місце в технічних досягненнях наших попередників на Роменщині», пропонував свою допомогу в цій справі [1, с. 39]. Основні завдання, перші досягнення та перспективи розвитку не тільки музею, а й міста взагалі висвітлював вчений і на сторінках місцевої преси [12].

Проте, діяльність музейних установ потребувала значних асигнувань, яких у країні не вистачало. Тож постало питання пошуку матеріальних ресурсів. У 1924 р. М.О.Макаренко прочитав у Ромнах лекції, зокрема «Прошлое Украины в ее раскопках» та «Египетські роскопки», кошти від яких пішли на потреби музею як «комерційні» [5, арк. 2]. Запозичивши цей досвід, М.М.Семенчик організував численні виступи та лекції на підприємствах і в навчальних закладах Роменщини, які супроводжувалися фотографіями, зробленими власноруч, а також документами з фондів музею. Така діяльність давала змогу частково вирішити фінансову проблему: невеликі, але відносно регулярні надходження підтримували функціонування установи.

Постало питання й упорядкування книжок, що потрапили до музею з поміщицьких маєтків. Було вирішено створити бібліотеку, збагативши її не лише художньою, а й науковою літературою. І знову допоміг М.О.Макаренко. Він не лише надсилав примірники із власного зібрання, залучав до цього колег і однодумців, а й закликав допомогти різні пам'яткоохоронні інституції. В одній із заяв вченого до Археологічного Комітету УАН говориться: «Позорна для нас річ – нема ні жодного примірника видань Української Академії наук. Відносно Роменського музею я особисто прохав, і сам музей листовно своє прохання надсилав до Української Академії наук про бажання отримувати видання Академії... Гадаю, що Академія наук від таких подарунків не обідніє, а місцевим діячам музеїв значно допоможе» [14, с. 10]. Так спільними зусиллями Роменський окружний музей створив багатий бібліотечний фонд, доступний широкому колу читачів. Деякі примірники є окрасою й сучасного музею, співробітники якого ретельно оберігають ці раритети, подекуди з дарчими написами.

Таким чином, навіть стислий огляд документів з фонду Роменського краєзнавчого музею дає можливість простежити окремі епізоди з життя М.О.Макаренка у 20-х роках ХХ ст. Стає зрозумілою певна хронологія подій, в яких брав участь вчений, основні напрями його

допомоги музею та простежується певне наслідування ідей М.О.Макаренка з боку М.М.Семенчика та співробітників установи. Тож завдяки зусиллям вченого були закладені основи: археологічних досліджень пам'яток з подальшою фіксацією їх у вигляді фото, малюнків, схем, планів; обстеження старовинних архітектурних споруд і формування відповідного реєстру; створення відділу мистецтв з постійним поповнення колекції за рахунок приватних надходжень; наукової бібліотеки; популяризації історії та культури краю, виховання підростаючого покоління на основі духовної складової.

З іншого боку, у середині 1920-х років над головою М.О.Макаренка вже нависли хмари. Перша карна справа, звільнення з посади директора Музею мистецтв, непорозуміння з керівництвом ВУАК, відсутність фінансування його робіт, надзвичайно скрутне матеріальне становище тощо важко вразили вченого. Тож, можливо, дослідження на Роменщині у колі учнів та однодумців саме у цей період дозволили йому сконцентруватися на роботі, проявити свої різнобічні знання і таланти, підготуватися до нових випробувань, на які перетворилося його життя.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Граб В.И., Супруненко А.Б. Из эпистолярного наследия Н.Е. Макаренко // Донецкий археологический сборник. Донецк: Аверс Ко ЛТД, 1993. Вып. 3. С. 36-45.
2. Державний архів Сумської області (далі – ДАСО). Ф.Р-6434. Оп.1. Спр.1. 107 арк.
3. ДАСО. Ф.Р-6434. Оп.1. Спр.2. 28 арк.
4. ДАСО. Ф.Р-6434. Оп.1. Спр.3. 5 арк.
5. ДАСО. Ф.Р-6434. Оп.1. Спр.4. 2 арк.
6. Звагельський В.Б. До історії дослідження городища Ведмежего // Полтавський археологічний збірник. Полтава: Видавничий центр «Археологія» ЦОДПА, 1995. Ч. 4. С. 126-132.
7. Звагельський В.Б. До історії створення мистецької колекції Роменського краєзнавчого музею // Мистецькі осередки Сумщини: історія, колекції, дослідження. Суми: Слобожанщина, 1995. С. 37-44.
8. З історії археологічних досліджень у Посуллі в 20-х роках ХХ ст. / Передмова, упорядкування і коментарі Н.А. Німенко, В.Б. Звагельського // Сумська старовина. 2006. № XVIII-XIX. С. 180-206.
9. З історії археологічних досліджень у Посуллі / Передмова, упорядкування та публікація Н.А. Німенко, В.Б. Звагельського // Сумська старовина. 2007. № XXI-XXII. С. 160-174.
10. Макаренко Н. Художественно-промышленная керамическая школа имени Н.В. Гоголя в г. Миргороде, Полтавской губернии // Искусство и художественная промышленность. Отд. 2. 1900. № 2 (26). С. 13-19.
11. Макаренко Н. На родине последнего гетмана запорожского П.И. Калнышевского // Искусство и художественная промышленность. 1901. Май. № 8. С. 253-257.
12. Макаренко М. Роменський окружний музей // Влада праці (Ромни). 1924. 20 серпня.
13. Макаренко М. Городище «Монастирище» // Наук. зб. за рік 1924. Київ: Держвидав України, 1925. С. 3-23.
14. Німенко Н.А. Велет українознавства (До 125-річчя від дня народження Миколи Омеляновича Макаренка) // Сумська старовина. 2002. № X. С. 5-25.
15. Німенко Н.А. З історії археологічних досліджень на

Сумщині у 20-х роках ХХ ст. // Сумська старовина. 2006. № XX. С. 53-67.

16. Німенко Н. Становлення пам'яткоохоронної діяльності на Роменщині у 20-ті рр. ХХ ст. (за матеріалами Державного архіву Сумської обл.) // Середньовічні старожитності Центрально-Східної Європи. Чернігів: Сіверянська думка, 2006. С. 117-120.

17. Німенко Н.А. Археологічні дослідження на Сумщині у контексті становлення та розвитку Роменського краєзнавчого музею у 20-х роках ХХ ст. // Археологія і давня історія України. 2012. Вип. 9. Історія археології: дослідники та наукові центри. С. 195-199.

18. Нові документи до біографії братів Макаренків / Публікація та упорядкування В. Панченка, Г. Діброви, Ю. Кухарчука, В. Звагельського // Сумська старовина. 1999.

№ V-VI. С. 152-157.

19. Пуцко В.Г. Микола Макаренко у створенні наукової бази історії українського мистецтва // Образотворче мистецтво. 1991. № 5. С. 21-23.

20. Сливина Е.И. Музейная деятельность Н.Е. Макаренко на Украине: по материалам периодических изданий 1917-1941 гг. // Вопросы музеологии. 2015. № 1 (11). С. 21-25.

21. Ходак І. Музей мистецтв імені Б.І. та В.М. Ханенків Всеукраїнської Академії наук: макаренківський період діяльності. URL: <http://um.etnolog.org.ua/zmist/2014/97.pdf>

22. Цвейбель Д.С. Микола Омелянович Макаренко (До 40-річчя відкриття Маріупольського могильника) // Український історичний журнал. 1970. № 8. С. 128-130.

23. Шовкопляс І.Г. Макаренко Микола Омелянович // Радянська енциклопедія історії України. Т. 3. 1971. С. 70.

Німенко Наталія *Вивчення музейних колекцій як метод відновлення наукової біографії (Микола Макаренко)*

Стаття присвячена дослідженню основних напрямів діяльності видатного вченого-енциклопедиста, археолога, мистецтвознавця, пам'яткоохоронця, одного із засновників музейної справи в Україні М.О. Макаренка (1877-1938). Одним із осередків постійної уваги вченого була його мала батьківщина – територія сучасної Сумщини. Протягом усього життя він у різний спосіб намагався досліджувати цей регіон, допомогти у створенні пам'яткоохоронних і дослідницьких осередків – музеїв. Така активна діяльність знайшла відображення у різного роду документах, що дивом збереглися в архівах провінційних установ.

На основі колекцій і матеріалів, що зберігаються у музейних фондах, відтворено окремі епізоди наукової біографії М.О. Макаренка. Перш за все, це експонати колекцій Роменського краєзнавчого музею, звітна документація, листи, щоденники тощо, а також матеріали, які були передані музеями на зберігання до архіву і хронологічно охоплюють переважно 20-ті роки ХХ ст.

Ключові слова: музей, колекція, щоденник, лист, заява, експонат, дослідження, археологія, пам'ятка

Німенко Наталія *Изучение музейных коллекций как метод восстановления научной биографии (Николай Макаренко)*

Статья посвящена исследованию основных направлений деятельности выдающегося ученого-энциклопедиста, археолога, искусствоведа, одного из основателей музейного дела в Украине Н.Е. Макаренко (1877-1938). Одним из источников постоянной заботы ученого была его малая родина – территория современной Сумщины. В течение всей жизни он различными способами пытался исследовать этот регион, помочь в создании культурных и исследовательских центров – музеев. Такая активная деятельность нашла отражение в разного рода документах, чудом сохранившиеся в архивах провинциальных учреждений.

На основе коллекций и материалов, хранящихся в музейных фондах, воспроизведены отдельные эпизоды научной биографии Н.Е. Макаренко. Прежде всего, это экспонаты коллекций Роменского краеведческого музея, отчетная документация, письма, дневники и т.д., а также материалы, которые были переданы музеями на хранение в архив и хронологически охватывают преимущественно 20-е годы ХХ в.

Ключевые слова: музей, коллекция, дневник, письмо, заявление, экспонат, исследования, археология, достопримечательность

Nimenko Natalia *The study of museum collections as a method of restoring scientific biography (Mykola Makarenko)*

The article is devoted to the study of the main directions of activity of the outstanding scientist-encyclopedic, archaeologist, art historian, memorial guardian, one of the founders of the museum affairs in Ukraine M.O. Makarenko (1877-1938). Repressed by groundless accusations, the scientist had an extremely wide range of scientific interests. He left for himself dozens of publications of various directions, a series of drawings of archaeological and architectural objects, maps, schemes, reports, letters, etc. The results of his research, among other things, have become the basis or have greatly supplemented the collections of many museums.

However, because of politically motivated actions, the name of M.O. Makarenko for many years had disappeared from a scientific circle, as well as a scientific heritage – was silenced, concealed, and destroyed. Biography of the scientist also has a lot of «white spots» and requires detailed research, refinement.

One of the centers of constant M.O. Makarenko's attention was his small homeland – the territory of modern Sumy region. Throughout his life he tried in various ways to explore this region, to help create memorial and research centers – museums. Such activity left in itself various notes that miraculously had been preserved in the archives of provincial institutions.

On the basis of collections and materials stored in museums, separate episodes of scientific biography of M.O. Makarenko have been restored. First of all, these are exhibits from the archaeological and artistic collections of Romny local lore museums, reporting documentation, letters, diaries, etc., as well as materials that were transferred to the archives of the museums and that chronologically encompassed mainly twentieth of the XX century. These documents testify to the prominent role of the scientist in the study of monuments of Sumy region, demonstrate different directions of his activity, specify the chronology of events and supplement information about the outstanding scientist and citizen.

Keywords: museum, collection, diary, letter, statement, exhibit, research, archaeology, memorial

Рецензенти:

Казьмирчук Г.Д., д.і.н., професор

Тригуб О.П., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 30.12.2017 р.